

FANTASTIKALÍQ SHÍĠARMALARDA OBRAZ JASAW SHEBERLIGI

Dosimbetova Elenora Arislanbay qızı

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti magistranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14132662>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 05- Noyabr 2024 yil
Ma'qullandi: 10- Noyabr 2024 yil
Nashr qilindi: 13- Noyabr 2024 yil

KEY WORDS

proza, fantastika, roman, janr, qaharman, folklor, ádebiyat

ABSTRACT

Maqalada qaraqalpaq ádebiyatındaǵı fantastikalıq shıǵarmalar, ásirese jazıwshılar – S.Ismaylov hám A.Xalmuratovlardıń fantastikalıq roman hám povestleri analiz etilgen.

Jazıwshı-shayırlarımız fantastikalıq syujetler tiykarında shıǵarmalar dóretkende bul syujetlerge jańa mazmun, tús berip, bas dıqqattı jaqsılıq penen jamanlıqtıń, haqıyqatlıq penen ótirik, mákkarlıqtıń parqın, aqıbetin kórsetiwge, miynet túbi-ráhat ekenligin tastıyıqlawǵa, bir-birewdi húrmetlew, tuwrı sózlilik sıyaqlı qásiyetlerdi ulıǵlawǵa awdaradı, solar boyınsha óz kóz-qarasın bildiredi. Sonıń menen birge, fantastikalıq zatlar, motiv, detallardan paydalanǵanda giperbolizaciyalap súwretlewden góre isenimlirek etip, real turmısqa jaqınlastırıp súwretlewge, fantastikalıq predmetlerdi adam aqlınıń, miynetiniń jemisi sıpatında kórsetiwge keń kewil bóledi.

Qaraqalpaq ádebiyatında 1991-jılı birinshi ilimiy fantastikalıq roman – S.Ismaylovtıń “Júrek galaktikası” payda boldı hám jámiyetshilik, ilimpazlar arasında úlken qızıǵıwshılıq tuwǵızdı. Bul roman haqqında ilimpaz P.Nurjanovtıń miynetlerinde bahalı pikirler ayılǵan. Mısalı, onıń “Ġárezsizlik dáwiri qaraqalpaq prozası” miynetinde: Ulıwma insaniylik problemalardı kóteriwdе hám onı tartımlı, kórkem til menen súwretlep beriwde S.Ismaylovtıń “Júrek galaktikası” romanı dıqqatqa turarlıq. Romanda ekologiyalıq, adamgershilik, muhabbat mashqalaları menen bir qatarda tınıshlıq máselesine de bas dıqqat awdarıladı. Máselen, bundaǵı “Dáwkesken”, Tamaranıń anası aytıp bergен “Faettonıń qıyrawı” ápsanalarında, Cefey shoq juldızındaǵı planetanıń qayǵılı táǵdirinde, Bahadırdıń atası Kárimniń basınan keshirgenlerinde h.t.b. waqıt epizodlarda paraxatshılıq máselesi kóterilgen. Bunıń ústine avtordıń bul fantastikalıq romanında tubalawshılıq dáwiriniń kemshilikleri úlken sın astına alınǵanlıǵın kóremiz. Sonlıqtan da izertlewshi A.Ábdievtiń “...Biz romandı tallaw arqalı onda tubalawshılıq dáwiriniń óreskil kemshiliklerdiń bet perdesiniń ótkir satira, yumor menen ashıp taslanǵanlıǵınıń guwası boldıq, ásirese shıǵarmanıń 2-3-bólimlerinde áshkaralaw hawıjge mingen. Qayta qurıw, demokratiya, baspa sóz erkinligi berilse de, ele ashıq pikirge tusaw bar. 1989-jılı usı shıǵarmanıń 2-3-bólimleri járiyalanbay, tek birinshi bólimi ǵana povest sıpatında “Ámiwdárya” jurnalınıń betlerinde járiyalandı. Al aradan eki jıl ótip ǵana bul

shıǵarma tolıq halında kitap bolıp basıp shıǵarıldı .

Qaraqalpaq ádebiyatında romanlar ótken ásirdeń 50-jıllarınan payda bola baslaǵan bolsa, házirgi kúnge kelip romanslıǵımız bir qansha shıǵarmalar menen bayıdı. Jazıwshılar óz shıǵarmalarına roman dep at qoyǵanı menen roman janrınıń óz talapları bar. Mısalı, kólemniń úlkenligi, turmıstı keń kólemde súwretlewi, qaharman turmısınan úlken bir dáwirdi alıp hár qıylı jámiyetlik qatnasıqlar menen baylanıslı túrde súwretlew, kóp ǵana hám hár qıylı insan táǵdirleri arqalı jámiyetniń házirgi halatın súwretley alıw, quramalı kóp liniyalı syujetke iye bolıwı h.t.b. Biziń pikirimizshe, romanǵa jáne qosımsha retinde romanlıq pikirde bolıw kerek dep oylaymız. Egerde qanday da bir romandı oqıp otırıp onnan bizge tásir etetuǵın pikirdi, ideyanı alalmasaq onda onı roman dep atamaǵan maqul. Házirgi ayırım jazıwshılar roman kóp waqıttı alıw kerek dep bir insannıń ómirin aladı da sonı eske túsiriw usılı menen eliw yaki jetpis jılǵa shamalas qılıp soza beredi. Bul usıldı qaytalay bermey basqa ózińe tán bolǵan usıldı oylap tawıp oqıwshılarǵa usınbaydı. Eger basqa jazıwshınıń bunday stilde jazǵan shıǵarmasın oqısań, bunıń qaytalaw ekenin bilip qoyasań.

Ádebiyattıń baslı talabı yaki jazıwshı-shayırdıń birinshi sheberligi bul – ózin-ózi qaytalamawı. Romanlarda da waqıttı sozaman yaki kóp adam táǵdirin sóz etemen dep obrazlardı kóbeyte bermey bir obrazdı sonday tipiklestiriw kerek, hátteki Avstraliya da jasap atırǵan adam men dep oylawı kerek. Shıǵarma yaki roman joqarıdaǵıday etip jazılsa joqarı bahalanǵan bolar edi, oqırmanlarda kóp bolıp, olarǵa estetikalıq sezimler bergen bolar edi. Roman degende waqıt hám orın tańlamaytuǵın adamzatlıq ideyalar kóz aldımızǵa keliwi kerek. Qaraqalpaq romanlarında da hárqıylı problemalardı kóterip shıǵıwı, hár qıylı temalarda jazılıwı menen qunlı shıǵarmalar bar, bul talaplarǵa juwap bermeytuǵın ayırım jazıwshılardıń da roman dep at qoyıp, povestlik kólemdegi shıǵarmalar da ushrasadı. Jazıwshı-shayırdıǵa talantlı bolıw azlıq etedi, eger olar teoriya menen qurallanbasa dóretiwshiligi jarlılanıp qaladı. Jáhán ádebiyatı romanlarında kóp oqıp analizlewi, ilimpazlardıń pikirlerin úyreniwleri kerek.

Qaraqalpaq prozasında fantastikalıq janrdı rawajlandırıwǵa ayrıqsha úles qosıp, bul janrda kóplegen jaqsı shıǵarmalar roman hám povestler dóretken A.Xalmuratovtıń dóretiwshiligi búgingi qaraqalpaq ádebiyattanıw iliminde ayrıqsha qızıǵıwshılıq oyatadı. A.Xalmuratovtıń “Táǵdirlesler”, “Bir aqsham” povestlerinde, “Jánnet baǵı” atamasındaǵı juwmaqlanbay qalǵan romanında fantastikanıń eń jaqsı úlgilerin berip ótedi. Álbette, fantastika janrı oqıwshı da biraz isenimsiz sezimler oyatqanı menen onda jaqsılıqqa, jamanlıqqa qanday qatnas jasaw kerekligi, adamzattıń qanday evolyuciyalıq basqıshlardı basıp ótip usı kúnge shekem jetip keliwi haqqında kóplegen bilimlerde alıwǵa boladı. Máselen, avtordıń bir ǵana “Jánnet baǵı” romanında Artur hám onıń qasındaǵı birqansha obrazlar arqalı ómirdeń mánisi, Islam dini hám basqa da ideologiyalıq túsiniklerdiń insan ómirinde tutqan ornı haqqında ayrıqsha atap kórsetiledi. Roman tómendegishe baslanadı:

“Biziń qaharmanlarımızdıń basınan keship atırǵan házirgi halatların usıǵan qıyaslaytuǵın bolsaq onda aqıl bulaǵınıp kóz jarıwı da ańsat keshpeytuǵınlıǵın pámlegen dey bolamız. Olar gúnaların moyınlaǵanda ómirdeń tek bir betin ashıp berdi, Biraq olar talay sawaplı isler de islegen shıǵar? Bolmasa aytıp otırǵanlarınan da awır gúnalar qılǵan shıǵar? Haslında bul ómir degeniń qıyqım-mayda kúndelik waqıyalar menen aydınlasıp bir pútinlikke aylanadı ǵoy, Allaǵa mın qátile shúkiranalar bolsın, - dep oyladı ishten Artur, hamdu sana aytıp Táńri raxmeti menen jaqsılıq tamangá jol ashıldı, qalay da adam qıynalmay-netpey, yáki bir nárseden qattı qorıqpay turıp ańsatlıq penen haq jolın qıdırmaydı. Sonlıqtan ruwxıń Allaǵa

jaqınlasıwı da ózinen-ózi bolatuǵın apiwayı qubılıs emes. Soǵan qaramastan ol sonshama ápiwayı hám ilahiydur. Arturdıń 610-xanaǵa saparı ayaqlana keldi, biraq Áwliye ata ruwxı qozǵalmadı. Shaması ol Arturdıń esine salıwı kerek bolǵan bar áhmiyetli waqıyanı kútken bolsa kerek.”

“Jánnet baǵı” romanı diniy-mistikalıq roman bolıp, onıń tiykarında diniy-ideologiyalıq túsiniqler basım bolıp keledi. Arturdıń 610-xana arqalı O dúnyaǵa ótip ketiwi ol jerde, jánnetti kóriwi, ayaǵı jerge tiymesten uship júriwi, kóplegen qızıqlı fantastikalıq waqıyalarǵa qarsılasıwınıń barlıǵı avtordıń tereń qıyalınıń jemisi bolıp tabıladı. Onı diniy-mistikalıq túsiniqler menen baylanıstırǵanı biziń oyımızsha, avtorǵa úlken tabıs alıp kelgen. “Táǵdirlesler”, “Sırlı okean” hám “Bir aqsham” povestlerinde de usınday ulıwma adamzatlıq ideyaların fantastikalıq súwretlew hám obrazlar menen berilgenligi dıqqatqa ılayıq.

Qaraqalpaq prozasında fantastikalıq janrdı rawajlandırıwǵa ayrıqsha úles qosıp, bul janrdı kóplegen jaqsı shıǵarmalar roman hám povestler dóretken A.Xalmuratovtıń dóretiwshiligi búgingi qaraqalpaq ádebiyatın iliminde ayrıqsha qızıǵıwshılıq oyatadı. A.Xalmuratovtıń “Táǵdirlesler”, “Bir aqsham” povestlerinde, “Jánnet baǵı” atamasındaǵı juwmaqlanbay qalǵan romanında fantastikanıń eń jaqsı úlgiyin berip ótedi. Álbette, fantastika janrı oqıwshı da biraz isenimsiz sezimler oyatqanı menen onda jaqsılıqqa, jamanlıqqa qanday qatnas jasaw kerekligi, adamzattıń qanday evolyuciyalıq basqıshlardı basıp ótip usı kúнге shekem jetip keliwi haqqında kóplegen bilimlerde alıwǵa boladı. Máselen, avtordıń bir ǵana “Jánnet baǵı” romanında Artur hám onıń qasındaǵı birqansha obrazlar arqalı ómirdiń mánisi, Islam dini hám basqa da ideologiyalıq túsiniqlerdiń insan ómirinde tutqan ornı haqqında ayrıqsha atap kórsetiledi. Roman tómendegishe baslanadı:

“Biziń qaharmanlarımızdıń basınan keship atırǵan házirgi halatların usıǵan qıyaslaytuǵın bolsaq onda aqıl bulaǵınıp kóz jarıwı da ańsat keshpeytuǵınlıǵın pámlegen dey bolamız. Olar gúnaların moyınlaǵanda ómirdiń tek bir betin ashıp berdi, Biraq olar talay sawaplı isler de islegen shıǵar? Bolmasa aytıp otırǵanlarınan da awır gúnalar qılǵan shıǵar? Haslında bul ómir degeniń qıyqım-mayda kúndelik waqıyalar menen aydınlasıp bir pútinlikke aylanadı ǵoy, Allaǵa mıń qátte shúkiranalar bolsın, - dep oyladı ishten Artur, hamdu sana aytıp Táńri raxmeti menen jaqsılıq tamanaǵa jol ashıldı, qalay da adam qıynalmay-netpey, yáki bir nárseden qattı qorıqpay turıp ańsatlıq penen haq jolın qıdırmaydı. Sonlıqtan ruwxıń Allaǵa jaqınlasıwı da ózinen-ózi bolatuǵın apiwayı qubılıs emes. Soǵan qaramastan ol sonshama ápiwayı hám ilahiydur.

Arturdıń 610-xanaǵa saparı ayaqlana keldi, biraq Áwliye ata ruwxı qozǵalmadı. Shaması ol Arturdıń esine salıwı kerek bolǵan bar áhmiyetli waqıyanı kútken bolsa kerek.”

“Jánnet baǵı” romanı diniy-mistikalıq roman bolıp, onıń tiykarında diniy-ideologiyalıq túsiniqler basım bolıp keledi. Arturdıń 610-xana arqalı O dúnyaǵa ótip ketiwi ol jerde, jánnetti kóriwi, ayaǵı jerge tiymesten uship júriwi, kóplegen qızıqlı fantastikalıq waqıyalarǵa qarsılasıwınıń barlıǵı avtordıń tereń qıyalınıń jemisi bolıp tabıladı. Onı diniy-mistikalıq túsiniqler menen baylanıstırǵanı biziń oyımızsha, avtorǵa úlken tabıs alıp kelgen. “Táǵdirlesler”, “Sırlı okean” hám “Bir aqsham” povestlerinde de usınday ulıwma adamzatlıq ideyaların fantastikalıq súwretlew hám obrazlar menen berilgenligi dıqqatqa ılayıq.

A.Xalmuratovtıń dáslepki povesti bolǵan «Bir aqsham» povesti syujetlik jaqtan, obrazları menen fantastikalıq janr talaplarına juwap beredi. Bul tuwralı J.Sagidullaeva: «A.Xalmuratovtıń «Bir aqsham» povesti stillik-formalıq izlenisler jónelisinde jańa ádebiy

qubılıs dárejesin aldı. Shıǵarmada jaqsılıq hám jamanlıq arasındaǵı mángilik qarama-qarsılıq mifologiyalıq syujetler fonında ashıp berilgen. Atap aytqanda, povest grek mifologiyasındaǵı Zevs, qaraqalpaq folklorındaǵı Ómirbek laqqı hám Shaytan sıyaqlı dástúriy timsallıq obrazlar qıyalı-simvolikalıq mazmundı qalıplestirip, etikalıq oray sistemasın ashıp beriwdiń bir sistemasına aylanadı» .

A.Xalmuratovtıń «Taǵdirlesler» dep atalǵan ájayıp, sırlı waqıya – qubılıslarǵa tolı povesti bar. «Ámiwdárya» jurnalında járiyalanǵanda tek «povest» delingende qanday povest ekenligi (bul janrın anıqlawdaǵı qıyınshılıqqa baylanıslı bolsa itimal. Sebebi ilimiy fantastikalıq dewge kópshilik basqa qaraqalpaq ilimiy fantastikalıq shıǵarmalarındaǵıday bunday basqa planetalıq obrazı, yaki kosmos kemesi joq, kerisinshe ayırım waqıyaları, obrazları folklorlıq waqıya , obrazlardı esletedi hám shıǵarmadaǵı ǵayritábiyiy sezingen waqıya – qubılıslar da folklorlıq shıǵarmadaǵıday ótken máhál formasında bayanlanadı h.b.) kórsetilmegen. Jazıwshınıń fantastikalıq obrazlardıń xarakterin ashıp beriwde folklorlıq úlgilerden júdá ónimli túrde sheberlik penen qollanǵanıń guwası boldıq. Personajdıń ishki dúnyasın ashıp beriwde sırtqı kelbetin sáwlelendiriwde folklorlıq shıǵarmalardaǵı súwretlewlerden sheber paydalanılǵan. Xalıq hámme waqıt ótkendegi ómiri, mákán etken jayları haqqında áwladtan-áwlatqa gúrriń etip kelgen. Al waqıt ótiwi menen bul tariyxiy hádiyselerdiń tolıq mazmunı biraz ózgeriske, qosımtalarǵa ushırap hám haqıyqiy turmista bolǵan adamlar, qalalar, sonday-aq anaw yamasa mınaw nárselerdiń payda bolıwındaǵı bazibir detallar umtılıp, olar boljaw, shamalawlar menen legendaǵa aylanıp otır. Xalmuratovtıń «Taǵdirlesler» povesti tórt kompoziciyalıq bólimnen ibarat bolıp, onıń birinshi bóliminde: «Qaraqalpaq Aral jaǵalarına aylanıp kelgeninde teńiz suwı mol bolıp, bunda jasawshı san-sanaqsız quslardıń appaq mamıqları teńiz jiyegin qaplap keter eken. Mine, usı aq mamıqtı jeti aǵayınli jigiti teńizden súzip alıp, shashaw jatırǵan awıllarǵa ákeledi eken. Olar qus mamıqların alıp awıllarǵa kirip kiyatırǵanda jurt olardı:

– Áne, mamıqshılar kiyatır, - dep qarsı alatuǵın bolıptı. Al soń ala usı jeti aǵayınli jigitten ónip ósken urpaqlar, Mamıqshılar atanıp qala beripti»

Jazıwshı povesttiń baslanıwında kórkem mákandı súwretlewde mamıqshı ruwınıń qonıslasqan jeriniń atamasın sol jerdiń adamlarınıń kásip-kári arqalı baylanıstırıwshı xalıq ańızlarınan paydalanıp, onıń kartinasın oqıwshıǵa ele de tolıǵıraq jetjkeriwde maqset etken.

Qaraqalpaq ádebiyattanıwında T.Kerwenovtıń “Mifler hám ańızlardıń qaraqalpaq jazba ádebiyatında qollanıwı” (2016) degen monografiyası ádebiyat ham folklor baylanısına jańasha tereń qatnas jasalǵanı menen ózgeshelikke iye. Bul miynet XIX ásir qaraqalpaq klassikalıq poeziyasında mif hám ańızlardıń qollanıw ózgesheliklerine arnalǵan. Sonday-aq, bul miynet XX ásir qaraqalpaq prozasında mif hám ańızlardıń qollanıwı haqqında pikir júritkende metodologiyalıq áhmiyetke iye. Sebebi, mif hám ańızlardıń jazba ádebiyatı jiyi qollanıwı avtorǵa shıǵarma ideyasın ashıwǵa, syujettiń qızıqlı hám tartımlı oqlıwın támiyinlewine járdem beredi.

Kórkem sóz sheberli A. Xalmuratovtıń “Sırlı okean” povestini talqıǵa alar ekenbiz, eń dáslep shıǵarma atamasınıń ózi bizde úlken xızıǵıwshılıq payda etedi. Okean nesi menen sırlı, onda qanday sır jatır degen sorawlar hár bir kitap oqıwshıda payda boları sózsiz.

1978-jılı “Jetkinshek” gazetası betlerinde dáslepki ilimiy fantastikalıq povesti -“Sırlı okean” (A.Xalmuratov) óz oqıwshılarına usınıldı. Bul jılları “Jetkinshek” gazetasında qaraqalpaq fantastikasınıń birinshi jankúyerlerinen esaplanǵan A.Xalmuratovtıń usınısı menen “Kók

jiyek" atli aydar (rubrika) ashilip, qaraqalpaq ilimiy fantastikasini rawajlanivi ushin az da bolsa tasir jasad.

Bugingi kunning en bir dunya juzlik ahmiyetke iye mashqalalari, bul paraxatshiliq, insan ham adamgershilik, tabiyat ham ekologiya. Qaraqalpaq ilimiy fantastikalik shigarmalarin oqip otirip, biz janrdin waqit penen ten qadem basip atirganliginin, yagniy doretpeleldin basim kopshiliginin usi mashqalalar atirapinda qurilganliginin guvasi boldiq. Povestte dawirimizdin ahmiyetli mashqalalarinin biri paraxatshiliq ushin gures, tabiyatni qorgaw siyaqli ahmiyetli maseler koteriledi. Ondaqi waqiyalar tiykarinan tenizdin astinda juz bergenlikten, kitap oqiwshinin diqqatin tartadi. Sebebi suw astindaqi fantastikalik syujetlerdin qollanilivi (yagniy juz berivi) ele de qiziqli tus aladi. Shigarmadaqi har bir personaj syujetlerdin rawajlanivi ushin tikkeley tasir jasad turadi.

Juwmaqlap aytqanda, fantastikalik shigarmalarda erkinlik, paraxatshiliq, omirge degen muhabbat iqsham turde bayanlangan. Onda waqit ham keñislik maselerinde koriwimizge boladi. Jaziwshinin oylari sheksizlikke qaray bagdar algan. Ol oz ideyalarin jer, oz aynalasinda gana emes, putkil alem boylap tusindirmekshi boladi.

Paydalanilgan adabiyatlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavqat Miromonovich Mirziyoyev. Toshkent sh .2020yl 23-sentyabr. O'RQ 637son. (Qonun hujatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020y,03/20/637/1313-son,Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi ,21.04.2021y,03/21/683/0375-son,12.10.2021y,03/21/721/0952-son)
2. "Ta'limdagi olamshumul islohotlar ",Ta'lim 4-fevral 2022.Matn:Xayriddin Murod.
3. Газета. uz. Президент Шавқат Міромоновіч Мірзієєв 28.01.2022yildagi videosektor majlisi ma'ruzalaridan.
4. Оллоқулова, Ф. (2022). Социально-педагогическое значение формирования научно-исследовательской деятельности учеников начальных классов на основе концентризма. Общество и инновации, 3(10/S), 128–134. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss10/S-pp128-134>
5. Ollokulova F.U. VALUE RELATIONSHIPS IN YOUNG PEOPLE AND THE UNIQUENESS OF THEIR DECISION MAKING Teacher of the Department of Theory and Practical of Primary Education. ISSN: 2776-0979, Volume 3, Issue 9, Sep., 2022
6. Bosimova, M. D. qizi, & Olloqulova, F. U. (2023). TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA UMUMMADANIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH. INTERNATIONAL CONFERENCES, 1(1), 692–695. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/cf/article/view/1275>
7. F.U.Olloqulova. (2023). TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI. Tadqiqotlar, 6(2), 336–339. Retrieved from <http://tadqiqotlar.uz/index.php/01/article/view/218>
8. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi and Feruza Hayitova Abdullayevna, "THE ROLE OF PICTURES IN THE FORMATION OF STUDENTS 'CREATIVE ABILITY IN LITERACY LESSONS", IEJRD - International Multidisciplinary Journal, vol. 6, no. 4, p. 3, Jul. 2021.
9. Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi " Enhancing creativity in the process of developing studentso speech " The American Journal of Social Science and education Innovations (ISSN – 2689-100x) Published June 28, 2021 | <https://doi.org/10.37547/tajssei/Volume>

03 Иccye06-24 IMPACT FACTOR 2021: 5. 857 OCLC – 1121105668 Pages: 140-143 Америка

10. Parvina Kholikova Abdumalik kizi. (2022). THE SIGNIFICANCE AND PLACE OF USING NATIONAL VALUES IN THE EDUCATION OF THE YOUNG GENERATION. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(11) 2022, 391–396. Retrieved from <https://internationaljournals.co.in/index.php/giirj/article/view/2793> Parvina Kholikova Abdumalik kizi. (2022).

11. Khalikova Parvina “Peculiarities of the pedagogical possibilities of using the Uzbek national spiritual heritage in the activation of primary school students. Web of Scientific Research Journal. ISSN: 2776-0979, Volume 3, Issue 10, Oct 2022

